

Abant Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Abant Social Sciences

2024, 24(3): 1015-1028, doi: 10.11616/asbi.1516376

Klasik Türk Şiirinde Vaat Meselesi

The Concept of Promise in Classical Turkish Poetry

Yasemin AKKUŞ¹

Geliş Tarihi (Received): 15.07.2023

Kabul Tarihi (Accepted): 06.09.2024

Yayın Tarihi (Published): 30.11.2024

Öz: "Vaat" lütuf ve ihsan gibi insanın talep ettiği bir ihtiyaç iken "vade" ise bu talebin zamana yayılması ile mecburi bir bekleyiş ve sabır gerektirir. Vaat, Yaratıcı'dan gelirse İlâhî'dir ve hakîkîdir; insandan gelirse beşerîdir ve çoğunlukla yalandır. Klasik Türk şiirinin hayal dünyasında, özellikle maşukun vaatleri, âşığı heyecanlandırıp ümit verse de vadesi sürekli ertelenen ve gerçekleşmeyen vaatlerdir. Devlet adamları, din adamları ve feleğin vaatleri de tıpkı maşukunki gibi genellikle yalan vaatlerdir. "Vaat" ve "vade" kelimeleri, çoğunlukla "va'd-i ferdâ, va'd-i visâl, va'd-i dîdâr, va'de-i muhâl, va'de-i dürûğ...vb." gibi tamlamalar etrafında kullanılmıştır. Ayrıca insanların yetiştirdikleri kimyon bitkisine yeşermesi için vaatte bulunmaları ile "va'd-i kemmûn", yalancılığıyla meşhûr olmuş bir kişi olan 'Urkûb'a teşbihle de "va'd-i 'Urkûb" ifadeleri sembolik değeri olan vaatler olarak kabul edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Vaat, vade, vadetmek, va'de-i kemmûn.

&

Abstract: A "promise" represents a need or desire, such as grace or favor sought by humans, while a "term" implies obligatory waiting and patience. If the promise comes from the Creator, it is Divine and true; if it comes from humans, it is often mundane and false. In classical Turkish poetry, promises from the beloved inspire hope in the lover but are often deferred and unfulfilled. Promises made by statesmen, religious figures, and fate are similarly seen as false. The words "promise" and "term" are used in phrases like promise of tomorrow, promise of reunion and promise of seeing the beloved, as well as in expressions like "va'd-i kemmûn" (promise for cumin plants to germinate) and "va'd-i 'Urkûb" (promise likened to 'Urkûb, a person notorious for falsehood), representing promises with symbolic value.

Keywords: Promise, term, promise to cumin plant.

Atıf/Cite as: Akkuş, Y. (2024). Klasik Türk Şiirinde Vaat Meselesi. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1015-1028. doi: 10.11616/asbi.1516376

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asbi/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2000 – Bolu

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Yasemin Akkuş, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, yaseminakkus@kmu.edu.tr. (Sorumlu Yazar)

1. Giriş

Len terânîdir bana va'd-i visâl
Tâlib-i dîdâr-ı küstâhî menem
Şeyh Gâlib

Klasik Türk şiirinde kendine ait özel bir anlam zemini oluşturan "vaat" ve "vade", beşerî his ve beklentileri idrak etmeye yarayan birer ipucu görünümündedir. İnsanlığın en köklü duygulardan biri olan vaat, bir yandan bekleme ve ümit etme gibi duyguları içinde barındırırken diğer yandan ise kaygı, hayal kırıklığı ve ümitsizlik hallerini ortaya çıkarır. Klasik Türk edebiyatı şâirleri, vadetme merkezli bu mevzûyu işleyerek şiirlerine insanî bir derinlik ve zenginlik kazandırmayı başarmıştır.

Arapça'dan Türkçe'ye geçmiş olan "vaat" ve "vade" kelimeleri, deyim ve tamlamalarla kendine geniş bir ifade alanı oluşturmuştur. Bu kelimelerin Türkçe, Farsça ve Arapça'daki anlamları ve kullanım şekilleri hakkında şunları söylemek mümkündür:

2. Vaat ile Vade Kelimelerinin Anlamı ve Kullanım Alanları

Vaat, "bir işi yerine getirmek için verilen söz" anlamına gelen Arapça kökenli "va'd" kelimesidir. Türkçe'de isim, fiil ve deyim olarak farklı şekillerde kullanılmaktadır: "Va'd/Vaat"; (iyi şeyler için) söz vermek; "va'de vefâ"; bir sözü yerine getirmek; "va'dleşmek" karşılıklı sözler vermek, sözleşmek (Redhouse, 2002: 2142). "Vadetmek", bir işi yerine getireceğine söz vermek, davranışıyla tutumuyla bir işi yapacağı duygusunu uyandırmak, umut vermek. "Vaadinde durmak, vaadini tutmak"; verdiği sözü yerine getirmek. "Vaatte bulunmak" söz vermek. "Vadolunmak", bir işi yerine getirilmek üzere söz verilmek. "Akit vaadi", ön sözleşme (<https://sozluk.gov.tr/>). İslâmiyette "vaat", Allah'ın ahirette kullarına vereceğini bildirmiş olduğu ödül ya da ceza (Çağbayır, 2017: 6111); tasavvufta "va'd/vaat", söz vermektir ve müjdeyi ifade eder. "Mutlak va'd", ihsan derecesine ulaşmış müminler hakkındadır. Bu, kulların, kendine vacip kılması dolayısıyla Allah'ın inananlar üzerindeki bir hakkıdır (Cebecioglu, 2014: 511).

"Vade" ise Arapça "va'de" kelimesidir ki bir işin yapılması veya bir borcun ödenmesi için tanınan süre, mühlet anlamına gelir. Bu kelimenin etrafında oluşan deyimler şu şekildedir: "Vadesi gelmek, vadesi dolmak", süresi dolmak, zamanı gelmek; mecâzen ömrü sona ermek, eceli gelmek. "Vadesi yetmek", ölmek (<https://sozluk.gov.tr/>). "Va'de ile borç, va'desi geçmiş, va'deci, va'desiz, va'deli" gibi ifadelerle ise borç para alma-verme, bu paranın ödeme şekilleri (taksitli-taksitsiz) gibi daha çok madde boyutunda anlamlar kazandırdığı görülmektedir (Redhouse, 2002: 2142).

"Vaat ve vade" kelimelerinin Arapça'dan Türkçe gibi Farsça'ya da geçtiği ve kendi etrafında söz grubu ve deyim meydana getirdiği görülmektedir: Vaat(Va'd) kelimesi Farsça'da; ümit veren, iyi bir şey için öngöründe bulunma; tehdit, söz verme (Steingass, 1975: 1473) iken "va'd u va'id" ifadesi çoğunlukla yalan olan güzel vaatler (Necefî, 1387: 1461) anlamına gelmektedir.

Vade(Va'de) kelimesi Farsça'da; bir söz, yemin; anlaşma, pazarlık; borcun(paranın) belli dönemlerde ve zamanlarda ödenmesi (Steingass, 1975: 1473-1474), manalarına gelmektedir. Vade, kalıplaşmış ibarelerde (deyim ve kelime gruplarında) ise çeşitlilik göstermektedir:

"Va'de-keç": Kötü söz. "Va'de giriften": Misafir davet etmek, taahhüt almak, sözleşmek. "Va'de-i şeb der-miyân": Bugün verilen sözü yarın yerine getirmek. "Va'de-i ser-i harman": Gerçekleşmeyen vade. "Va'de-i Hak resîden": Ölüm zamanının gelip çatması. "Va'de be-kıyâmet mânden": O şeyin asla gerçekleşmemesi. "Va'de hâsten": Söz almak (Enverî, 1383: 1674-1675). "Va'de kerden": Sözleşmek, anlaşmak. "Va'de vefâ": Kişinin verdiği sözü tutması. "Va'de-hilâf": Sahte sözleşme. "Va'de-cây": Sözleşme yeri. "Va'de-gâh": Sözleşme zamanı. "Va'de-i ser-i pul": Kişinin sözüne inançsızlık. "Va'de-şiken": Sözü bozma. "Va'de-va'id": Sözden kaçma. "Va'de-ferâmûş": Kişinin verdiği sözü unutması (Steingass, 1975: 1473-1474). "Va'de-vûde": (Genellikle gizli) görüşme kararı (Necefî, 1387: 1461).

Arapça kökenli olan "vaat" ve "vade" kelimelerine dâir yaygın kullanım alanları şu şekildedir: Va'du sîrî (وَ عَدُّ صَوْرِي): Sözünde durmak. Va'du Urkûbî (وَ عَدُّ عَرَقَوْبِي): Yalan söz, bir kişi söz verip yerine getirmedeğinde

"Urkûbî vaat" denilmektedir. Urkub, söz verip yerine getirmeyen bir kişi olarak meşhurdur ve bu özelliğiyle şiirlere konu olmuştur. Mevâ'idü Urkûb(مواعيد عرقوب): Sözünde durmayan kişiler için söylenen meşhur bir atasözüdür. Va'dân (وَعْدَان): İki vaat, yani dünya ve âhiret azabı için kullanılır (<https://www.almaany.com>). Arapça'da hayırlı şeyler için va'du'l-'udde(الوعد و العدة), şerli şeyler için ise va'id(الوعد) ifadesi yer alır (<https://ketabonline.com>). Araplar arasında meşhur olan "Hür insanın sözü aslında borçtur." ibaresinden anlaşılacağı üzere "vaat" kelimesi Arapça'da aynı zamanda borç anlamına da gelmektedir (<https://www.almaany.com>).

3. Klasik Türk Şiirinde Vaat ve Vade

Kökleri müşterek fakat iki farklı kelime olan "vaat" ve "vade", mana itibarıyla birbirlerini tamamladığı için, bazı tamlama ve kelime gruplarının hem "va'd" hem de "va'de" ile yapıldığı görülmektedir. Vaat/va'd kelimesi, özellikle tamlamalarda vade/va'd ile yer değiştirmektedir. Meselâ; "va'd-i ferdâ" ve "va'de-i ferdâ" tamlamaları söz konusu ikili kullanıma örnek oluşturmaktadır. Bunun gibi başka örnekler de mevcuttur. "Vade" kelimesinin şâirler tarafından özellikle Farsça tamlamalarda "vaat/va'd" manasında kullanılmasına sebep olarak; Farsça'da "söz, yemin", Arapça'da ise "borç" anlamlarına da gelmesi gösterilebilir.

Klasik Türk şiirinde vaat ve vade, umumiyetle iki insan arasında yahut Allah ile kul arasında hatta bazen insan ile nebat arasında vuku bulmaktadır. Bu da söz konusu ilişkinin mahiyeti, geçmişi ve geleceği hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Vaat ve vaat etmek, kimi zaman insan eliyle kimi zaman da Yaratıcı vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Vaat; müşahhas ya da mücerred, maddî ya da manevî, aklî ya da hissî olabilmektedir. Bu durum ise vaade, vaat edene ve muhatabına göre şekillenmektedir.

Klasik Türk şiirinde geçen "vaat" ve "vade"leri iki ana başlık altında toplamak mümkündür: İlâhî vaatler ve beşerî vaatler. İlâhî vaatler, Yaratıcı'dan geldiği için şüphesiz gerçektir ve dayanağı sağlamdır. Beşerî vaatler ise çoğunlukla yalandır, oyalamak ve kandırmak üzerine kurgulanmıştır.

3.1. İlâhî Vaatler/Hakîkî Vaatler

İlâhî vaatler, Allah tarafından insanoğluna vadedilen, aynı zamanda bir vadesi yani mühleti olan sözler ve müjdelerdir. Kulun ibadet karşılığı mutluluğa ermesi yani cennet vaadi, İlâhî vadin esasını teşkil eder. Tabii cennet vadinin tesiri, zıddıyla yani cehennem vaadiyle daha anlamlıdır. Allah'ın kuluna vadettiği güzelliklerin ve cezaların vadesi şaşmaz, zamanı gelince gerçekleşir, verilen sözler hakîkîdir.

Nakşî, bu dünyada yaşadığı sıkıntıları ve Allah Te'âlâ'nın ona lutuf göstermediğini düşünerek isyan etse de Allah'ın vaatlerine karşı çıkmayıp, gönülden ve candan tövbe istiğfar etmektedir. Şüphesiz müminler dünya hayatındaki zorluklara, âhiret hayatına dair vadedilenler sayesinde göğüs germektedir ve bu da insanın ihtiyaç duyduğu hakiki güveni temin etmektedir:

Hak Te'âlâ kıla lutfından bizi dâ'im mu'âf
Levha-i dil ola cengâr-ı kederden pâk ü sâf

İtmeye Nakşî derûnum va'de-i Hakk'a hilâf
Cân ü dilden diyelüm estagfirullâh El-Gafûr Nakşî, İl.² XI/4 (Ayhan, 2000: 207)

Aşağıdaki beyitte geçen "va'de vermek" ifadesinde, hem vade hem de vaat anlamı vardır. Allah, "Cuma günü kavuşma günüdür.", diyerek kullarına hem vaat etti hem de mühlet verdi. Bu yüzden Allah'a kavuşmak ancak yine O'nunla olur:

2 Makale içerisinde konu ile ilgili örnek beyitlerin yanında verilen sayıların ilki şiir numarası, ikincisi beyit numarasıdır. Söz konusu beytin yer aldığı nazım şekillerinin kısaltmaları şu şekildedir: G. Gazel, K. Kaside, T. Tarih, Kt. Kıt'a, Mh. Muhammes, Mr. Murabba', N. Na't, Mk. Mukaddime, İl. İlâhî, Mfr. Müfred, Mkt. Mukattaât.

Haktan Hakkı gel iste Hakk ile vâsıl ol kim

Hak va'de verdi çün kim Cum'a günü likâdır Nesîmî, G 48/2 (Ayan, 1990: 105)

Nesîmî, Hakk'ın vaatlerine değil kendisine tâlip olduğunu şöyle dile getirmektedir: "Allah tarafından, içinde bal ve mey olan cennet vadedilmiş olsa da benim arzum, hem mey hem de bal gibi olan sevgilinin dudağıdır." Bu beyitte "va'de" kelimesi "vaat" anlamında kullanılmıştır:

Cennette gerçi Haktan bal ü mey oldu va'de

La'lin bana gerek kim hem mey vü hem aseldir Nesîmî, G. 146/4 (Ayan, 1990: 166)

"O, kapıları açan Allah, mahşer günü geldiğinde cennet ve cehennem kapılarını açarak müjdeli veya korku veren vaatlerin hükmünü icrâ eder." diyen Kâmî, İlâhî vaatlerin her zaman müsbet manalar taşımadığını aynı zamanda "cehennem vaadi" gibi menfi anlamlara geldiğini de hatırlatmaktadır ve bu vaat, şüphesiz cennet vaadi kadar gerçektir:

O gün ki cennet ü nârın açup kapularını

Bi-hükm-i va'd-i va'îd ol müfettihü'l-ebvâb Kâmî, N. 3/37 (Yazıcı, 2017: 53)

Günümüz Türkçesinde, verilen mühletin dolup ölüm zamanının geldiğini anlatan "vadesi yetmek, vadesi dolmak" deyimleri, Yûnus Emre'nin aşağıdaki beytinde "va'de yitmek" şeklinde kullanılmıştır. "Ey Allahum! Zamanı gelip ölünce, o kabre girince, zebânîler -hesap sormaya- gelince sen bize yardım et!":

Va'de yitip ölicegez ol sinleye varıcağaz

Zebânîler gelicegez sen 'inâyet eyle Çalup Yunus Emre, G. 16/3 (Tatçı, 1990: 32)

İlâhî vaadin kul/insan üzerinde her dâim gerçekçi ve inandırıcı bir etkisi olduğu görülmektedir. Çünkü Allah ve vaatleri hakikidir, güvenilir ve samimidir. Allah'ın insana en büyük vaadi cennet ve cehennemdir. İnsan, içinde korku ve ümidi barındıran bu iki büyük İlâhî vaat sayesinde dünya hayatını şekillendirmekte ve yönünü belirlemektedir.

3.2. Beşerî Vaatler/Yalan Vaatler

Beşerî vaatler, insanlar arası ilişkilerin iyileşmesine yönelik verilen sözlerdir. Bir şeyin vadedilmesi, bir eksikliğin giderilerek insanın mutlu olmasını sağlar. Vadedilene bekleme, ayrı bir duygu yoğunluğu yaratırken; vadedilene kavuşmak, başlı başına bir ihtiyacın giderilmesi ve mutlu olma ân'ıdır. Vaadin yerine gelmemesi ise hayal kırıklığına yol açan bir olaydır. Tüm bu beşerî hisler, insan psikolojisinin ve insan olma özelliğinin bir yansımasıdır.

Klasik Türk şiirinde beşerî vaatler, çoğunlukla maşuk ile âşık, felek ile insan, devlet ve din adamları ile insanlar arasında gerçekleşmektedir. Ayrıca sembolik değeri olan vaatler de bu başlık altında işlenecektir.

3.2.1. Maşukun Vaatleri

Klasik Türk şiirinin hayâl dünyasında, maşukun âşığa vaatleri meşhurdur. Sevgili umûmiyetle vadeder, fakat yerine getirmez. Yerine getirilmeyen bu yüzlerce vaat, yalan olup âşıkta yarattığı beklentilerle bir aldatmacaya dönüşür, âşığın duygu dünyasında yıkım ve hayal kırıklığına yol açar:

Yüz türlü va'de verdin birisi olmadı hîç

Gerçek yârin dilinde bunca yalan gerekmez Nesîmî, G. 175/4 (Ayan, 1990: 183)

Vaat, ümit ile ümitsizliği aynı anda içinde barındırır. Kavuşma ümidi, âşığın tek dayanağı ve beklentisidir. Sevgili, kavuşma vaadinde bulunarak âşığı bir beklenti içine sokar; fakat asla bu vaadi yerine getirmeyerek

hayal kırıklığına sürükler. Özellikle sevgiliden vuslat vaadi ümid etmek, âşığın kederini dağıtır; ama bu keder kararsızdır çünkü vadin yerine getirileceğinden emin değildir. Bu belirsizlik, âşığın sevincini tam manasıyla yaşamasına izin vermez:

Va'd-i visâlin ideli ümmîdi âşinâ
Hercâyî oldı gitti görünmez elem bana Nâmî, G. 7/4 (Yenikale, 2017: 107)

Klasik edebiyat şâirleri, sevgilinin âşığa vaatlerini şiirlerinde konu edinirken çoğunlukla şu ifadeleri kullanmaktadır:

3.2.1.1. Va'd-i Ferdâ/Va'de-i Ferdâ

Va'd-i ferdâ, vaat edileni yarına bırakma, erteleme, oyalama anlamları ile aslında maşukun sözde vaatlerine âşık tarafından verilen bir isimdir. Maşuk, vaatlerini yarına hatta yarınlar erteleyerek âşığı oyalamayı kendine vazife edinmiştir. Meselâ; aşağıdaki beyitte gül bahçesinde ağyarı da yanına alan sevgili, yarına dair vaatlerde bulunarak âşıkları kandırmaktadır. Âşık, sevgilinin hiç gerçekleşmeyecek vadinin ve herşeyin bir aldatmaca olduğunun farkındadır:

Yâri ağyârla almış yanına gülşende
Va'd-i ferdâ ile 'uşşâka külâh etmişler Mahmut Nedim Paşa, G. 68/2 (Kürkçüoğlu, 2004: 86)

Nakşî'nin beytinde geçen "va'de" kelimesi "vaat" manasındadır. "Ey Sevgili! Kavuşma bayramının zevkini kalbime bildirdin. Can ve gönülde, senden gelecek vaatlerin hayali yatar." diyen âşık, sevgilinin vaatlerinden ve hatta onların hayalini kurmaktan çok memnun gözükmektedir. Çünkü yarına dair vaatler vuslat umudu, yaşama sevinci demektir:

Kalbime 'îd-i visâlün zevkin ikrâr eyledin
Cân u dilde ol *hayâl-i va'de-i ferdâ* yatur Nakşî, G. LII/3 (Ayhan, 2000: 91)

"O şûh sevgilinin yarına dâir vaatlerinden kurtulsak, mahşer günü gelse de ona kavuşsak." diyen Azmizâde Hâletî'ye göre âşık, artık yalan vaatlerden ve bekleyişten kurtulmak ister, zamanın geçip bir an önce kıyamet gününün gelmesini istemektedir. Çünkü kıyamet demek vuslat ve bekleyişin bitmesi demektir:

*Va'de-i ferdâ*larından olsak ol şûhun halâs
Eylesek vaslın temennâ olsa rûz-ı rüst-e-hîz Azmizâde Hâletî, G. 301/4 (Kaya, 2017: 348)

Bir borcun ödenmesi yahut bir işin yapılması için süre tanımak, anlamına gelen vade, âşığın artık aldanmadığı ve istemediği bir durum haline gelmiştir. "Âşığın gönlü, gümüş bedenli sevgilinin vuslatını nakit bir vakit ile yani hemen şimdi istemekte ve yarının vaatlerine kanmamaktadır." Âşık, kavuşma zamanına dair vaadi, gelecek zamanlarda ödemek üzere taksitlendirerek/vadelere bölerek değil peşin olarak talep etmektedir:

Nakd-i vakt ister visâl-i dilber-i sîmîn-beri
Gönlümüz aldanmaz oldu va'de-i ferdâ ile Azmizâde Hâletî, G. 735/5 (Kaya, 2017: 519)

Nedim'in aşağıdaki beytinde "va'deyi ferdâya salmak" ifadesi şöyle geçmektedir: "Ey sevgili! Yüz bin nâz ile ettiğin vaatleri yarınlar bırakınca, ben de bu dertleri düşünerek nice yarınlar geçiririm." Yarına ertelenen her vaat, âşık için bugün ve yarın dertlenme sebebidir:

Ben gam-ı imrûzu fikr etmekde ferdâlar geçer

Sen salınca *va'deni ferdâya* yüz bin nâz ile Nedim, G. CXV/6 (Gölpınarlı, 2015: 314)

3.2.1.2. Va'd-i Vasl / Va'de-i Vasl

Klasik Türk şiirinde sevgili, kavuşma vaadiyle ve hiç bitmeyen kavuşma mühletiyle âşığı aldatmaktadır. Aşağıdaki beyitte, âşık ve maşuk arasında gerçekleşen vaat meselesi, gül ile bülbül mazmûnuyla dile getirilmiştir. Gül, çaresiz bülbülü vuslat vaadiyle aldattığı için kalleş durumuna düşmüştür. İnsan ilişkilerinde verdiği sözü yerine getirmeyenler için "kalleş" tabiri kullanılır; hele ki aldatılan çaresiz bir durumda ise bu sıfattan kaçmak neredeyse imkânsızdır:

Andelîbi *va'de-i vashıyla* idüp dil-firîb

Aldatur bî-çâreyi hâlince kallaş oldu gül Nâşid, G. 56/6 (Alıcı, 1998: 298)

Maşukun vuslat vaatleri sevinç ile keder, ümit ile ümitsizlik gibi birbirine zıt duygular etrafında âşığın hissiyatı ile oynamaktadır. Ahmet Paşa, aşağıdaki beytinde şöyle demektedir: "Ey Sevgili! Senin kavuşma vaadini duysam şevkimden ölürüm. Bu vaat ne zaman, diye sormaya yüreğim dayanmaz." Beyitteki ilk "va'de", vaat anlamı taşırken ikinci "va'de" ise zaman, mühlet manasına gelmektedir:

Va'de-i vaslın işitsem ölürüm şevkimden

Döyemez yüreğim ol va'de kaçandır demeye Ahmet Paşa, G. 281/6 (Tarlan, 1996: 306)

Sevgilinin vuslat vaatlerine gönül verip bir yandan da buna maruz kalan âşık, iyi niyetini korumayı tercih etmektedir. Sevdiğinin, eninde sonunda pişman olduğunu düşünerek aslında kendi gönlünü ferahlatmaya çalışmaktadır. Âşığın böyle düşünmesi, aldatılan insanın içine düştüğü durumu kabullenmek istemeyip kendini rahatlatmak ve sevdiğini aklamak olarak değerlendirilebilir:

Va'de-i vaslın ol günden ki verdim gönlümü

Ben anun bilmez midim âhir peşimân olduğun Fuzûlî, G. 222/5 (Akyüz vd., 1990: 239)

Leylâ Hanım'ın aşağıdaki beytinde âşık, çekeceği sıkıntıları bildiği için ve aslında insanî bir tedbirle, gönlünü aldanmaması için tembihlemektedir. "Ey gönül! Yârin kavuşma vaatlerine sakın aldanma! Sonra o vaatlerin derdini, eziyetini çekmek çok zordur." Vuslat vaadi, âşığı heyecanlandırıp hayallere sürüklese de sonu güçlüklerle doludur ve kimse bu güçlüğü yaşamak istemez:

Sakın aldanma gönül *va'd-i visâl-i yâre*

Sonra derd ü elem ü mihneti pek güçdür güç Leylâ Hanım, G. 18/2 (Arslan, 2018: 145)

"Ey Sâlim! Sevgilinin vuslat vaadini yerine getirmesini ümit ederiz, çünkü bu dünyada ihsana kim heves etmez ki!" diyen şâir, âşığın ruhsal durumunu apaçık ortaya koymaktadır. Sevgiliden gelen kavuşma vaadi, lütuf olarak kabul edildiği için büyük bir nimettir ve âşık, tabii olarak buna heves etmektedir. Dünyevî bir heves olsa da sevgilinin vaatlerini gerçekleştireceğine dair ümit ve beklenti hep revaçtadır:

Va'de-i vuslata incâzını ümmîd ederiz

Sâlimâ dünyede kim eylemez ihsâne heves Mirzâ-zâde Sâlim, G. 150/5 (İnce, 1994: 341)

"Va'd" kelimesi, aşağıdaki beyitte hem "vaat" hem de "vade/va'de" anlamlarıyla yer almaktadır. Maşukun kavuşma vaadi ile alışverişte ödemeyi taksitlendirme, vadeye bağlama manalarının birlikte kullanıldığı görülmektedir. Çünkü vadelendirme, ticareti canlandıran önemli bir unsurdur. Sevgili, âşıkların can

pazarını kavuşma vaadiyle canlandırıp bir nebze de olsa kazanç sağlamalarına sebep olacaktır ve bunu âşık istemektedir: "Ey sevgili! Vuslat vaadin ile dert pazarını canlandır. Can satan âşıklara kazanç ümidi göster."

Va'd-i visâlün ile bâzâr-ı derdi germ et

Uşşâk-ı cân-furûşa ümmîd-i sûd göster Vecdî, G. 20/2 (Yanmaz, 1995: 76)

3.2.1.3. Diğer Vaatler

Klasik Türk şiirinde sevgilinin vaatleri, çeşitli olup pek çok hayal ve benzetmeyle farklı şekillerde ifade edilse de hepsinin hedefi âşığı oyalamadır. Maşuk ile âşık arasındaki ilişkinin esasını teşkil eden vadetme meselesi, aslında bu iki karakterin bir nevi iletişim tarzı haline gelmiştir. Maşukun âşığa vaatlerine örnek olarak; *va'de-i dîdâr*, *va'de-i yâr*, *va'de-i muhâl*, *va'de-i cânân*, *câme-hâb-ı va'de*, *va'de-i lutf*, *hilâf-ı va'de...* vb. gibi ifadeleri sıralamak mümkündür.

Nigârî, aşağıdaki beyitte kendine şöyle seslenmektedir: "Ey Nigârî! Sana sevdiğinin sözleri ve görüşme vaatleri yetmez mi? Sevgiliyi görme fikriyle (aklını) karıştırma!" Gönül ile aklın çatışmasında; gönül, vaatlere kanmayı tercih ederken akıl ise verilen sözlerin yerine getirilmeyeceğinin farkındadır. Âşığın gönlü için önemli olan şey, sevgiliden görüşme vaadinin gelmesidir, vaadin gerçekleşmesi değil:

Çekip endîşe-i ru'yet Nigârî düşme teşvîşe

Sana güftâr-ı yâr va'de-i dîdâr yetmez mi Nigârî, G 698/7 (Bilgin, 2017: 413)

Diğer taraftan tüm bu boş vaatlere isyan eden bir âşık vardır: "Herkes vuslat bana boş vaatler, herkes seni görürken ben ancak hayâlini görürüm." diyen âşık, bu durumdan hoşnut değildir ve sevgiliden daha fazlasını istemektedir.

Kamulara visâl ü bana *va'de-i muhâl*

Kamulara cemâl ü bana sûret-i hayâl Ahmedî, G 397/1 (Akdoğan: 452)

Mihri Hâtun, aşağıdaki beytinde sevgilinin vaatleri ile ilgili şunları söylemektedir: "Heyhât! Yazık ki günlerim beklemekle geçti, ömrüm tükendi fakat sevgilinin vaatleri tükenmedi." *Vade* kelimesi; hem vaat hem de erteleme, mühleti uzatma manalarında kullanılmıştır. Ömür tüketen vaatler, âşık için sabır gerektirmekte ve onu ömür boyu devam eden bir bekleyişe sürüklemektedir:

Derdâ dirîğ geçdi günüm intizâr ile

Ömrüm tükendi *va'de-i cânân* tükenmedi Mihri Hatun, G 199/3 (Arslan, 2018: 155)

Âşık, kimi zaman da sevgilinin lütf misali vaatlerine vefa göstermesini yani sözlerini yerine getirmesini istemektedir: "Eğer vefa göstermezsen unutmaya da vaatlerini başıma kakma iltifatını göster (ki hâlâ beni unutmadığını bileyim)."

Vefâ-yı va'de-i lutf itmez isen de dil-i zâra

Ferâmûş itme bârî iltifât-ı imtinân göster Nâmî, G 73/4 (Yenikale, 2017: 137)

"Sevgili vefa göstermek için söz verdiğinde, yıllar geçse de vefasını göstermez. Fakat ne zaman cefa vaadinde bulursa hemen sözünü yerine getirir." Sevgili tarafından yerine getirilmeyen vaatler, âşık için genellikle müspet mana; yerine getirilen vaatler ise menfi mana içermektedir. Çünkü sevgilinin amacı, âşığın beklentisi dışında davranmaktır:

Vefâya 'ahd iderse yıl geçer ey Hâletî itmez

Kaçan kim *va'de-i cevri* eylese ammâ hemân eyler Azmizâde Hâletî, G. 184/5 (Kaya, 2017: 301)
 Âşığa göre sevgilinin vaadi, hazmı kolay tatlı bir şerbet iken hasretle ele geçiremediği vaatler için geçen zaman ise o tatlı vaatlerin acılığıdır. Şerbetten acı tat almayı âşıktan başka kimse bilemez; çünkü vaatlerin gerçekleşmesi için işleyen zaman, aşk âlemindeki geçmek bilmeyen zamandan başkası değildir:

Zamân-ı va'd-i tahassürde başkadır 'âlem

O telh şerbet-i şîrîn-güvârı benden sor Nedim, G. XXVIII/4 (Gölpınarlı, 2015: 265)

Âşık için sevgiliden gelen vaatler, helva gibi tatlıdır. Bu tatlı vaatler, âşıқта umut etme duygusunu harekete geçirir. "Papağanı dile getiren, konuşturana şeker iken âşığı da tatlı tatlı söyleten vaat helvasıdır." diyen Nev'î, vaat ile helva arasında tatlılık ilişkisi kurarak tatlının yani vadin verdiği heyecanla şiiirler söylediğini dile getirir:

Beni *halvâ-yı va'di* itdi gûyâ

Getürür tûtîyi güftâra sükker Nev'î, K. XX/31 (Tulum-Tanyeri, 1977: 67)

"Ey ay yüzlü sevgili! Beni öldürmek için vaatlerde bulunma, çünkü bu nazlı ömrün vade ile iş yapmadığını bilirsin." diyen şâir, sevgilinin ömür tüketen, sonu gelmeyen vaatlerine karşılık ömrün geçip gittiğini ve kalan zamanı belli bir mühlete bağlamadığını anlatmaktadır. "Va'deler verme" ifadesinde "vaat" anlamı, "va'deye koymaz" ifadesinde ise "vade" anlamı kullanılmıştır:

Va'deler verme beni öldürmeğe ey meh-cebîn

Va'deye koymaz bilürsin çünkü 'ömr-i nâzenîn Sun'î, G. 140/1 (Yakar, 2018: 97)

Şeyh Gâlib aşağıdaki beytinde vaadi, çalgıcıya benzetmiştir. Vaat çalgıcısından kasıt, her vadesi yürekleri oynatan sevgilidir. Mutrib/maşuk sazıyla yani vaatleriyle âşığın yüreğini oynatırken, gerçekleşmesi vadelere bağlanmış emel ipi ise sazına tel olmuştur:

Mutrib-i va'din yürekler oynadır her *va'desi*

Rişte-i tûl-i emel var ise târ-ı sâzıdır Şeyh Gâlib, G 76/6 (Okçu, 2011: 392)

Âşık, bazen de yerine getirilmeyen sözlerin, vaatlerin sahibine yani maşuka rest çekip ağzına geleni söylemektedir: "Senin sözünü yerine getireceğin yok, boş vaatlerinden öldüm. Yeminine sadık kalmayan sevgili, seni yalancı, yürü git!" diyecek kadar gözünü karartan âşık, yalan vaatlerden ne çok usandığını dile getirmektedir.

Senün kavlı ü karârın yok *hilâf-ı va'deden* öldüm

Yüri hey ahdi yok kavli yalan dildâr-ı peymânsuz Vasfî, G. 21/3 (Çavuşoğlu, 1980)

3.2.2. Devlet ve Din Adamlarının Vaatleri

Beşerî vaatler konusu altında zikredilen devlet ve din adamlarının vaatleri, her zaman yalan olmayıp bazen de hakikî vaatlerden meydana gelmektedir. Klasik Türk şiirinde nasihatleriyle ünlü bir din adamı olan zâhidin/nâsihin vaatlerini hep yarına erteleyip gerçekleştirmemesi aşağıdaki beyitte konu edilmiştir. Hayâlî Bey, nâsihin efsane misali var mı yok mu belli olmayan vaatlerine aldanmayacağını söylemektedir:

Nâsih sözünün gerçi çok *va'de-i ferdâsı*

Ammâ ki benim gönlüm efsâne kabûl etmez Hayâlî Bey, G. 25/3 (Tarlan, 1945: 206)

Leylâ Hanım, Hz. Muhammed (sav.)'in kızı Fâtımatü'z-Zehrâ (as.) için yazdığı şiirde onun cömert vaatlerinden bahseder. Hz. Zehrâ'nın İslâm ümmetine yardım için yüce gönüllülükle yaptığı vaatlerin boşa çıkmasının imkânsız olduğunu dile getirir. Şüphesiz dayanağı İlâhî vaatler olan güvenilir ve mübârek bir insanın yani Hz. Zehrâ'nın vaadinin yalan olma ihtimali yoktur. Dolayısıyla bu vaatler, müslümanların yüreğini ferahlatan türdendir:

Hâşâ ki hilâf ola senin *va'd-i kerîmin*

Va'd etdin 'inâyâtını yâ Hazret-i Zehrâ Leylâ Hanım, G. 8/4 (Arslan, 2018: 139)

Klasik Türk şiirinde, vaaz eden din adamı rolünü üstlenen vâiz karakterine, şâirler tarafından pek itimat edilmemektedir. Nitekim aşağıdaki beyitte; "Vâizin işi yalan vaatlerdir ve o yalandır, eğer vâiz ben yılanım derse sakın inanma yalandır." diyen şâir, vâizin yalan vaatlerinden bıkip usandığını sert bir lisanla eleştirmektedir. Öyle ki yalan ve yılan kelimeleri, vâizle özdeşleşmiştir:

Dürûğ-ı va'de gerek ede vâ'izi o yalandır

Der ise ger o yılanım inanma kim o yalandır Mirzâ-zâde Sâlim, Mfr. 144 (İnce, 1994: 489)

"Allah yolunda olan kişilerde yarına bırakılmış vaat yoktur. Evliyalarla alışverişte herşey nakittir, vadeye bırakılmaz." diyen şâir, Hak ehlinin hiçbir zaman haktan ayrılmayacağını ve ertelenmiş, yalan vaatlerle işleri olmadığını ifade etmektedir:

Ehl-i Hakkda *va'd-i ferdâ* yokdur

Nakddür bâzâr-ı cümle evliyâ Lâ-mekânî Hüseyin Efendi, G. 6/2 (Tuğluk, 2001: 162)

Devrin ileri gelenleri, eskiden şâirlere şiirleri için altın kesesi hediye ederdi, yani söz satın alırlardı. Fakat şimdi yarınları bıraktıkları boş vaatleriyle hiçbir şey vermeyip söz satmaya başladılar. Şâir Lebib, sanatının karşılığını almak bir yana, yerine getirilmeyen vaatlerle, aldatıldıklarını belirtmektedir:

Surre-i zerle alırdı tuhfe-i nazmı kibâr

Va'de-i ferdâya çekdi şimdi a'yân söz satar Lebib, G. 30/2 (Kurtoğlu, 2017: 298)

3.2.3. Feleğin Vaatleri

Klâsik Türk şiirinin mevzuları arasında mühim bir yere sahip olan felekten şikâyet etme meselesi, aslında bir nev'i kadere isyandır ve feleğin insanoğluna bilinen herhangi bir vaadi yoktur. İnsanın talihe ve kısmete dâir beklentisi, bu vaatleri meydana getirmiştir.

Nef'i, talihiyle ne kadar uzlaşmaya çalışıp ricâlar etse de her bir yalan vaadin gerçekleşme süresi olarak bin yıl verdiğini, söylemektedir. Talihinin oyalamalarına ve gerçekleşmesi binlerce yıl sürecek vaatlerine karşı herhangi bir sözleşme dahi işe yaramamaktadır:

Etdikçe tâli'imle recâ-yı muvâfakat

Her *va'de-i dürûğuna* bin yıl zamân verir Nef'i, K. 4/14 (Akkuş, 2018: 35)

"Hilekâr ve alçak felek, yine bahtıma verdiği sözü yerine getirmede, elhamdülillâh!" diyen şâir, feleği bir yandan eleştirirken diğer yandan da yapmadıklarına hamd etmektedir. Feleği hilebaz olarak gören insan, talihine dair vaadini gerçekleştirmediği için şükrederken artık ondan beklentisi olmadığını da söylemektedir:

Hamdü'lîllâh ki yine çarh-ı denî vü kec-bâz
Eyledi bahtum ile itdüği *va'di* incâz Neşâtî, K. 14/1 (Kaplan, 2019: 78)

Nev'î, şiirinde feleğin vaatlerine dâir şunları söylemektedir: "Bu eğri felek, mutluluk için vaatlerde bulunsa bile sözünden döner ve yine dert verir; murâdını gerçekleştirmez." Feleğin eğriliği hem şeklinden(yuvarlaklığından) hem tavrındandır. Feleğin dönmesi, gerçek manada fonksiyonel özelliği iken mecâzen, sözünden dönmesidir. İnsanoğlu, her dönemde mutsuzluğunu kadere, feleğe bel bağlayarak gidermeye çalışmış ve isteklerinin gerçekleşmesini ondan beklemiştir:

Murâdum üstine dönmez bu çarh-ı nâ-hemvâr
Sürûra *va'deler* eyler dönüp virür yine gam Nev'î, K. XXXV/16 (Tulum ve Tanyeri, 1977: 109)

"Ey alçak felek! Güneş ve ay kâseni al da başına çal! Vaatlerinle beni ayların ve günlerin usanmış insanı yaptın." diyen Şeyh Gâlib, feleğin vaatleriyle insanı kandırıp bıktırmasını zaman açısından ele almıştır. Dünyada günlerin ve ayların yani zamânın meydana gelmesi için şüphesiz ay ve güneş önemli rol oynamaktadır. Gâlib, içinde bulunduğu çaresizliğin, vaatlerin uzayıp bütün bir ömre yayılmaması için aslında zamandan şikâyet etmektedir:

Başına çal kâse-i mihr ü mehi ey çarh-ı dîn
Va'd ile bîzâr-ı eyyâm u şuhûr etdin beni Şeyh Gâlib, G 366/6 (Okcu, 2011: 579)

3.2.4. Sembolik Değeri Olan Vaatler

3.2.4.1. Va'd-i Kemmûn/Va'de-i Kemmûn

Yunanca "kyminon" kelimesi Arapça'ya "kemmûn", Arapça'dan Türkçe'ye de "kimyon" olarak geçmiştir (Çağbayır, 2017: 3321). Ayrıca bu kelime, "Ermeni(Frenk) kimyonu" veya "Karaman kemmûnu" manalarını da ihtiva etmektedir (Redhouse, 2002: 1572). Arapça "kemmûn"den teşbihle "kimyonî" kelimesi ise; kahverengiye çalan yeşil renkte olan, açık zeytûnî renk, adaçayı yeşili; mecâzen samimiyetsiz anlamlarına gelmektedir (Çağbayır, 2017: 3321).

"Va'd-i kemmûn" yahut "va'de-i kemmûn" ifadeleri, Arapça ve Farsça'da yer almayıp klasik Türk şiirinin son dönemlerinde kullanılmıştır (Akkuş, 2017: 64). "Va'd-i kemmûn" hakkında Ahmet Talat Onay şöyle der: "Kimyon denilen yemeklere ekilen kokulu otu ekerken, her gün muntazaman yol yol su vereceklerini vaad ve bu vaadi 'Yarın inşallâh sana su veririm' şeklinde hergün tekrâr ederlermiş. Kimyon da bu vaadlere kapılarak yeşerir, büyümüş! İşte bu su verme vaadine va'd-i kemmûn demek ve yerine getirilmeyen vaatler hakkında tekrâr eylemek âdet olmuş (Onay, 1993: 427)." Nitekim şâirler de "va'd-i kemmûn" ifâdesini, bu anlamı ihtivâ edecek şekilde kullanmıştır.

Kimyona vaat meselesinde, akla gelen ilk soru, yeşermesi için kimyon bitkisine neden su vaadinde bulunulduğudur, çünkü kimyon susuz ve kurak yerlerde yetişip büyüeyebilen sulanmaksızın tarımı yapılabilen bir bitkidir. Hatta aşırı nemli topraklar kimyon için uygun değildir(<https://konya.tarimorman.gov.tr/Belgeler/lifletKİMYON.pdf>). Osmanlı coğrafyası ele alınıp kimyonun yetiştiği topraklara bakıldığında ise Karaman vilâyetinin kimyon yetiştiriciliği husûsunda meşhur olduğu ve hatta yukarıda da belirtildiği üzere kimyon ile "Karaman kemmûnu" ifadesinin eş anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Kimyonu ile anılan Karaman, verilen sözlerin tutulmamasına dâir meşhur atasözü ve deyimlere de konu olmuştur: "Karaman bahşîşi", "Karaman'ın koyunu sonra çıkar oyunu" gibi. Her iki ibâre de vaatlerin yerine getirilmemesi ile ilgili tarihte yaşanılmış meşhur olaylar sonrası söylenegelmıştır. "Karaman bahşîşi" deyimini; Karaman Beyi'nin bir eğlence meclisinde, 15. yy. şâiri Karamanlı Nizâmî'ye bahşîş sözü verip ertesi gün vaadinden dönmesi üzerine meydana gelmiştir. "Karaman'ın koyunu sonra çıkar oyunu" ise Osmanlı padişahu II. Murâd'a isyan etmemek üzere yemin edip söz veren Karamanoğlu Mehmet Bey'in yeminini geçersiz kılmak için hile yapması ve sözünden dönmesi

ile ortaya çıkmış bir sözdür. "Kemmûn/kimyon vaadi" ibaresini tam manasıyla anlamak üzere yapılan bu tahminler, şüphesiz kesinlik içermemekle birlikte ihtimal dâhilindedir.

"Va'd-i kemmûn" ifadesinin, klasik Türk şiirinde özellikle 17. yüzyıl itibariyle kullanıldığı görülmektedir. Bu makalede genel olarak klasik Türk şiirinde vaat meselesi ele alındığı için konuyla ilgili istatistik içeren bir çalışma yapılmamıştır. Fakat yapılan Dîvân taramalarında 17. yy. öncesine dâir "va'd-i kemmûn" örneğine rastlanmamıştır.

18. yüzyıl şâirlerinden Cesârî aşağıdaki beytinde; yeni yetme zamane sevgililerinin vaatte bulunup yalan söylediğini ve türlü hileler yaptığını dile getirmektedir:

Tıfl-ı nev-reste olsa fî-zamâne dil-rübâsı hep
İderler *va'de-i kemmûn* kılurlar dürlü 'ayyârlık Cesârî, G. 482/3 (Akkuş, 2010: 797)

"Emel tarlam maşukun kuru vaatleriyle yeşerip kimyon tarlasına dönmüştür." diyen Hâletî, yerine getirilmeyeceğini bilmesine rağmen sevgiliden gelen vaatle tıpkı kimyon gibi umutlanmıştır. Zaten âşık için, vaadin gerçekleşmesinden ziyâde kendisi önemlidir. Bu durum, kimyonun suya ihtiyacı olmasa da sulama vaadiyle yeşermesi gibidir:

Kuru *va'di*yle bulup neşv ü nemâ dönmüştür
Kışt-zâr-ı emelüm mezra'a-i *kemmûna* Azmizâde Hâletî, G. 723/4 (Kaya, 2017: 514)

Devrin ileri gelenlerinin kuru nefesle yaptıkları boş vaatler, halkı ümide susamış bir hale düşürmüştür. Muhtemelen devlet büyüklerinin boş konuşup sadece tükettikleri nefesle halkın kulağını doldurup verdikleri sözleri gerçekleştirmedikleri bir dönemden bahsedilmektedir. İnsanlar ise kimyon misâli ümide teşnedir:

Nefes-i huşku ile *va'de-i kemmûn*-ı kibâr
Halkı sır-âb-ı ümîd etmededir gûşundan Sünbülzâde Vehbî, G. 202/5 (Yenikale, 2017: 445)

"Ey sâkî! Yalan vaatlerle bizi yarınlara erteleme! Kırmızı dudacağının kadehinden bize biraz su ver!" Suya hasret kimyon misali âşıklar, sevgiliden mest edici şarap gibi olan dudaklarını talep etmekte ve vaatlerini yarın değil bir an önce gerçekleştirmesini istemektedir:

Va'de-yi kemmûn ile ferdâya salma bizleri
Sâkiyâ ver câm-ı la'lünden meded bir pâre su Nâşid, Mfr. 15 (Alıcı, 1998: 485)

3.2.4.2. Va'd-i 'Urkûb

'Urkûb, Araplar arasında yalanlarıyla meşhur olmuş bir adamdır ve bu özelliğiyle şiirlerde anılmıştır. "Va'du 'Urkûbî (وَعْدُ عَرْقُوبِي)", yalan söz anlamına gelmektedir. Bir kişi söz verip yerine getirmediğinde "Urkûbî vaat" denilmektedir. Arapça'da "Mevâ'idü 'Urkûb(مواعيد عرقوب)", sözünde durmayan kişiler için söylenen meşhur bir atasözüdür (<https://www.almaany.com>).

Şâirler, yalancı bir kimseden bahsederken 'Urkûb denilen adama teşbih etmekte ve telmihte bulunmaktadırlar. Lebib de aşağıdaki beytinde, vaatlerin sakın 'Urkûb'un vaatlerine benzemesin, diyerek ihtar etmektedir:

Olmasın zinhâr va'din *va'd-i 'Urkûbe* şebîh Lebib, Mh. 7/8-1 (Kurtoglu, 2017: 164)³

3 Söz konusu eserde "ra'd-i 'Urkûb" olarak okunan tamlama, anlam gereği "va'd-i 'Urkûb" olarak düzeltilmiştir.

Lebib, "Ba'zı Kesânın Va'd-i 'Urkûbiyyesini Îmâ Hakkında Yazılmışdır" başlığıyla kaleme aldığı bir şiirinde, Urkûb gibi yalan vaatlerde bulunanlara seslenmiştir. Bu şiirin bir beytinde, "Sabah akşam, aldatıcı büyüüne kapılıp ona su verdin, vaatlerini yarına erteleyerek beni susuz kalan kimyon bitkisine döndürdün." diyen şâir, yalan ve kandırma mevzûsunda 'Urkûb ve kemmûn ifadelerini neredeyse eşdeğer tutmaktadır:

Subh u şâm ile firîb-efsûnuna verdin suyu

Va' de-i ferdâ ile zer' -i kemmûn etdin beni Lebib, Mkt. 6/5 (Kurtoğlu, 2017: 365)⁴

Hevâyî aşağıdaki beytinde; "İşi gücü yalan yetiştirmek(söylemek) olan birinin kimyon tarlasına ve Urkûb'un vaadine ihtiyacı yoktur." demektedir. Yalancı bir kişi, yalan vaatlere alışkın kimyon tarlasına sahip olmasa da yine yalan söyler; çünkü tarlasında kimyon değil yalan yetiştirmektedir. Ayrıca yalancılığıyla meşhur 'Urkûb'a telmihte bulunan şâir, bu yalan yetiştiren kimse için; 'Urkûb'un yalan vaatlerini ne yapsın zaten kendisi yalancılık husûsunda usta olmuştur, der:

Nice etsin nemâ-pezîr-i firîb

Kışt-i kemmûnu va'd-i 'Urkûbu Hevâyî, G.159/2 (Çakır, 1998: 83)

4. Sonuç

Klasik Türk şiirinde vaat, şâirlerin sıkça rağbet ettiği ve şiirlerinde işlediği meselelerden biridir. Arapça "va'd/vaat" ile "va/de/vade" kelimeleri etrafında şekillenen bu hayal dünyasında, akıl ve duygu çatışmasının yanısıra beşerî his ve beklentilerin dışavurumu dile getirilmiştir. Vaat, genellikle insanın bir eksikliğini tamamlama amaçlı gerçekleşir ve insan da bu eksikliği giderilebileceği ümidiyle mutlu olur. Yani vaadin esas mevzusu, eksikliğin giderilmesidir. Bu, bazen sevgi, ilgi eksikliği bazen para eksikliği, bazen dost eksikliği vb. şeklinde vukû bulur.

"Vaat", bir işi yapmak için verilen söz iken "vade", verilen sözü gerçekleştirmek için tanınan mühlet, anlamını taşımaktadır. Klasik Türk şiirinde, genellikle "vaat/va'd" yerine "vade/va'de" kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. "Vade/va'de" kelimesi mühlet anlamının yanı sıra Farsça'da "söz, yemin", "vaat/va'd" kelimesi söz vermek anlamının yanı sıra Arapça'da aynı zamanda "borç" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla aynı kökten türemiş ve anlamca birbirini tamamlayan bu iki kelimenin şiirlerde birbirlerinin yerine kullanıldığı tespit edilmiştir: "va'd-i ferdâ/va'de-i ferdâ, va'd-i visâl/va'de-i visâl, va'd-i kemmûn/va'de-i kemmûn vb. gibi.

Klasik Türk şiirinde vaat meselesi, İlâhî ve beşerî vaatler olmak üzere iki ana başlık etrafında işlenmiştir. İlâhî vaatler, Allah'ın sözü olduğu için her zaman gerçektir ve yerine getirilir. Beşerî vaatler ise çoğu zaman yalandır, verilen sözler yerine getirilmez vadeye bağlanır. Vaatte bulunan kişi, vaadini ya gerçekleştirmez ya da muhatabını çaresiz bir bekleyişe sürükler. Nitekim Klasik Türk şiirinde sevgilinin âşığa yaptığı budur. Maşuk; vuslat, dîdâr, zülf, lütuf ve ihsan vb. gibi vaatlerini yarınla erteleyerek gerçekleştirir. Bu yüzden va'd-i ferdâ/yarının vaadi, hem va'd-i dürûğ/yalan vaat hem de va'd-i muhâl/boş vaat yahut va'd-i bî-incâz/yerine getirilmeyen vaat olur.

Devlet ve din adamlarının insanlara vaatleri ise çoğunlukla yerine getirilmeyen, yalan vaatleri ihtiva eder. İnsanlar, bu vaatlere pek güvenmese de duymayı ister; çünkü umut, insan var oldukça bir ihtiyaç olmaya devam eder. Felekten, talihten beklentisi olan insanoğlu, feleği cebri bir şekilde vaat edip yerine getirmeyen yalancı durumuna düşürür. Hâlbuki bu vaadin felekle ilgisi yoktur, tamamen insanın bu dünyadan beklentileriyle şekillenmiş bir mevzudur. Arzularına kavuşamayan ve talihi bir türlü dönmeyen insanoğlu, kendine bakmak ya da kadere teslim olmak yerine kolay olanı yapar ve feleği/kaderi/talihini suçlar.

4 Söz konusu eserde "zer'-i kümûn" olarak okunan tamlama, anlam gereği "zer'-i kemmûn" olarak düzeltilmiştir.

Sembolik vaatler, başlığı altında "kimyon vaadi/va'd-i kemmûn" ve "Urkûb'un vaadi/va'd-i 'Urkûb" ifadeleri ele alınmıştır. İnsanların, sulama vaadiyle kimyon bitkisini kandırması üzerine teşekkül etmiş "va'd-i kemmûn" deyimini, çeşitli konular etrafında yine sözünü yerine getirmeme, kandırma anlamında kullanılmıştır. Bu kandırma gerek maşuk gerek devlet yahut din adamı gerekse herhangi bir insan tarafından yapılabilir. Yalanlarıyla meşhur Urkûb adlı kişiye telmihle oluşmuş "va'd-i Urkûb" ifadesi ise şâirler tarafından, vaadini gerçekleştirmeyip yalancı durumuna düşen kimselere hitâben söylenmiştir.

Netice itibarıyla; vaat etrafında şekillenen duygu geçişleri, o dönemdeki insan psikolojisini anlamaya yönelik bir kılavuz olarak görülebilir. Beklenti ve ümit etmek gibi en derin beşerî hisleri içinde barındıran, aynı zamanda bir ihtiyaç ve belki bir zaaf olan vaat meselesinin şâirler tarafından sık sık ele alındığı ve klasik Türk şiirinde özel bir başlık oluşturacak kadar fazla malzemeye sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu da klasik Türk edebiyatı şâirlerinin "insan merkezli bir şiir" inşâ ettiğine dair önemli bir kanıttır.

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

Açık Erişim Lisansı/ Open Access License

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.

Kaynaklar

- Akdoğan, Y. (Belirtilmemiş), *Ahmedî Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591>, (Erişim Tarihi: 13.05.2024).
- Akkuş, M. (2018), *Nef'î Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57741>, (Erişim Tarihi: 15.05.2024).
- Akkuş, Y. (2010), *Benderli Cesârî'nin Dîvânı ve Dîvânçesi (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Akkuş, Y. (2017), İctimâî Bir Tavrı Olarak Boş Vaatler, *Bizim Külliye Dergisi*, 71, s. 63-65.
- Akyüz, K., Beken, S., Yüksel, S. ve Cunbur M. (1990), *Fuzulî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Alıcı, L. (1998), *Dîvân-ı Nâşid*, Doktora tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya, <https://tez.yok.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 05.04.2024).
- Arslan, M. (2018), *Leylâ Hanım Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59881>, (Erişim Tarihi: 03.05.2024).
- Arslan, M. (2018), *Mihri Hatun Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58679>, (Erişim Tarihi: 13.05.2024).
- Ayan, H. (1990), *Nesîmî Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ayhan, E. (2000), *Nakşî Dîvânı*, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, <https://tez.yok.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 25.04.2024).
- Bilgin, A. (2017), *Nigârî Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55757>, (Erişim Tarihi: 13.05.2024).
- Cebecioğlu, E. (2017), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Otto Yayınları.
- Çağbayır, Y. (2017), *Ötüken Türkçe Sözlük*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çakır, Z.V. (1998), *Hevâyî Dîvânının Tenkitli Metin ve İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne, <https://tez.yok.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 02.05.2024).
- Çavuşoğlu, M. (1980), *Vasfî Dîvânı Tenkitli Basım*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

- Enverî, H. (1383), *Ferheng-i Kinâyât-ı Sühan*, Tahran: İntişârât-ı Sühan.
- İnce, A. (1994), *Mirzâ-zâde Sâlim Dîvânı*, Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası.
- Gölpınarlı, A. (2015), *Nedîm Dîvânı*, İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Kaplan, M. (2019), *Neşâtî Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67330>, (Erişim Tarihi: 15.05.2024).
- Kaya, B. A. (2017), *Azmizâde Hâletî Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159>, (Erişim Tarihi: 02.05.2024).
- Kurtoğlu, O. (2017), *Lebib Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55756>, (Erişim Tarihi: 14.05.2024).
- Kürkçüoğlu, M. A. (2004), *Mahmûd Nedim Paşa Dîvânı İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Sözlük, Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, <https://tez.yok.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 10.05.2024).
- Necefî, E. (1387), *Ferheng-i Fârsî 'Âmiyâne*, Tahran: İntişârât-ı Nîlûfer.
- Okcu, N. (2011), *Şeyh Gâlib Dîvânı*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Onay, A. T. (1993), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Redhouse, S. J. W. (2001), *Turkish and English Lexicon*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Steingass, F. (1975), *Persian-English Dictionary*, Beirut: Librairie Du Liban.
- Tarlan, A. N. (1966), *Ahmet Paşa Dîvânı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Tarlan, A. N. (1945), *Hayâlî Bey Dîvânı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Tatçı, M. (1990), *Yunus Emre Dîvânı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tuğluk, İ. H. (2001), *Lâ-Mekânî Şeyh Hüseyin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Master Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, <https://tez.yok.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 13.05.2024).
- Tulum, M. ve Tanyeri, M.A. (1977), *Nev'î Dîvânı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 14.05.2024).
- Yakar, H. İ. (2018), *Gelibolulu Sun'î Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57257>, (Erişim Tarihi: 14.05.2024).
- Yanmaz, Eşref. (1995), *Vecdî (Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Karşılaştırmalı Metni)*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne, <https://tez.yok.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 15.05.2024).
- Yazıcı, G. (2017), *Kâmî Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55977>, (Erişim Tarihi: 10.05.2024).
- Yenikale, A. (2017), *Ahmed Nâmî Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56192>, (Erişim Tarihi: 15.05.2024).
- Yenikale, A. (2017), *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212>, (Erişim Tarihi: 16.05.2024).
- <https://www.almaany.com/ar/dict/ar>, (Erişim Tarihi: 29.04.2024).
- <https://ketabonline.com/ar/books>, (Erişim Tarihi: 29.04.2024).
- <https://konya.tarimorman.gov.tr/Belgeler/liflet/KİMYON.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.04.2024).